

УДК 378.1

**САМООСВІТА СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

*Т. П. Медведовська, к. пед. н., Міжгалузевий інститут безперервної освіти
ДВНЗ «Національний гірничий університет», tanmed72@mail.ru*

У статті визначено сутність поняття «самоосвіта» в педагогічному аспекті та обґрунтовано його зміст у контексті навчання студентів у вищих технічних навчальних закладах. Досліджено роль самоосвіти в процесі підготовки фахівців у ВНЗ в сучасних умовах. Вказано напрями активізації самоосвіти з метою розвитку пізнавальної самостійності студентів.

Ключові слова: самоосвіта, глобалізація знання, підготовка фахівців, пізнавальна самостійність, професійна компетентність, інноваційна лекція.

Постановка проблеми. Стрімке зростання обсягу інформації, необхідної для засвоєння у ході навчального процесу, спонукає студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ) оволодівати навичками ефективної самоосвіти у процесі професійної підготовки. Готовність до самостійного навчання виступає провідною рисою вже сформованих фахівців під час удосконалення ними своїх професійних компетенцій та сприяє більш повній реалізації принципу «навчання

впродовж життя», задекларованого в положеннях Болонського процесу, до якого приєдналася й Україна.

В сучасних умовах основним критерієм сталого розвитку людства є розвиток освіти, науки і культури, розширення інтеграційних процесів у духовному житті людини та суспільства. Сьогодні перед системою вищої освіти України стоїть завдання формування фахівця, здатного успішно функціонувати в умовах постійних життєвих змін.

Тобто, мова йде про людину з інноваційним типом мислення [1; 2].

Нові професійні стандарти і нормативи спрямовані на формування майбутнього фахівця в двох аспектах: по-перше, як професіонала з реалізацією цілей, дотриманням загальноприйнятих у суспільстві норм, і, по-друге, «готує» майбутнього студента-економіста до здійснення професійної діяльності, відповідальності за свої дії [там само].

Важливим аспектом у професійній підготовці фахівців є формування його комунікативної культури, яка включає наступні складові: професійну і психологічну підготовленість, організаторські та педагогічні здібності. Для реалізації себе в майбутній професійній діяльності фахівець-економіст повинен володіти знаннями як про національну, так і про корпоративну культури [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що інтерактивні технології розглядаються в контексті особистісно-орієнтованих технологій. Їх ознаки можна знайти в технології діалогічного навчання, ігрових технологіях, технології організації групової навчальної діяльності. Даному питанню присвячені дослідження багатьох науковців-дослідників, в тому числі дослідження О. Падалки [4].

Питанням розвитку системи освіти в Україні в цілому, і зокрема зміни в системі вищої освіти, присвячені праці таких вітчизняних вчених як А. Алексюк [5], В. Андрущенко [6], Я. Болюбаша [7], М. Згуровського [8], В. Кременя [9], С. Вітвицької [10] та ін.

Серед форм та методів навчання, які сприяють розвитку пізнавальної активності студентів та полегшують їм подальшу адаптацію до реальної професійної діяльності, особливе значення мають ігрові технології. Питання розробки, впровадження і використання ігрових форм навчання в професійній підготовці висвітлені у працях В. Беспалько [11], Г. Селевко [12] та ін.

Українські науковці педагогічної галузі неодноразово розглядали питання ролі самоосвіти у вищій школі. Провідні педагоги розробляли зміст поняття «самоосвіта». Значна увага наукового пошуку зосереджу-

валася на процесі самостійної роботи студентів (В. Козаков [13]). Різні науковці розглядали самоосвіту в контексті навчання студентів за різними напрямками професійної підготовки: військовим, педагогічним, музичним, природничим.

Стрімке зростання обсягу необхідної для засвоєння в процесі вищої освіти інформації спонукає студентів вищих технічних навчальних закладів володіти навичками ефективної самоосвіти у процесі професійної підготовки. Саме ці найактуальніші проблеми до кінця не дослідженні у вище означених наукових працях.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є аналіз сучасних наукових досліджень стосовно необхідності здобуття студентами та використання ними навичок самоосвіти під час їхнього навчання у вищих навчальних закладах, а також визначення ролі самоосвіти та її основних характеристик в контексті Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні підходи до теорії і практики вищої освіти помітно змінюються під впливом процесів глобалізації, інтеграції, комп'ютеризації, впровадження та використання мережі Інтернет, медіазасобів, дистанційного, особистісно-орієнтованого навчання та інноваційних інтерактивних та інформаційних технологій.

Підвищення якості вищої освіти в Україні – найважливіша проблема сьогодні. Її вирішення є можливим лише за умови модернізації традиційної системи навчання, передусім вдосконалення дидактичного забезпечення, яке виступає «основним інструментарієм вищої освіти». Проте сучасний стан дидактичного забезпечення системи вищої освіти вимагає об'єднання зусиль науковців і практиків у системі професійної підготовки, активізації наукових пошуків, мобілізації інтелектуальних ресурсів викладачів вищої школи на підтримку модернізації системи освіти, особливо технічної.

Актуальне завдання сучасної системи вищої освіти – це підготовка висококваліфікованого фахівця, здатного не тільки передати знання з певної галузі науки, але й творчо мислити, діяти в нестандартних си-

туаціях, працювати в колективі заради спільного результату. Як відомо, сьогодні актуальним є перехід від пасивних форм навчання до активних, творчих.

Тому особлива увага звертається на посилення технологічного аспекту підготовки спеціаліста та на реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до організації навчального процесу, де студент виконує активну роль суб'єкта пізнавальної діяльності. В даному контексті зростає зацікавленість у інноваційних технологіях навчання, серед яких вагоме місце посідають інтерактивні технології. Впровадження даних технологій у практику роботи вищих закладів освіти постійно потребує теоретичних досліджень, коригування й певних уточнень.

Останнім часом зростає зацікавленість науковців і педагогів-практиків інтерактивними технологіями, зокрема їх можливостями для розвитку творчого потенціалу, активізації мислення. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що інтерактивні технології розглядаються в контексті особистісно-орієнтованих технологій. Їх ознаки можна знайти в технології діалогічного навчання, ігрових технологіях, технології організації групової навчальної діяльності. Актуальним є питання відносно самоосвіти студентів під час їх підготовки у ВНЗ.

Проблема організації самостійної роботи студентів є однією з актуальних у сучасній педагогіці, оскільки в період навчання у ВНЗ формуються уміння самостійної професійної діяльності й основи самоосвіти, закладаються основи професіоналізму. Самостійна робота студентів виступає як один із засобів розвитку пізнавальної самостійності та професійної компетентності майбутніх фахівців. Збільшення частки самостійної роботи студентів, покликане розширити можливості для вибору власної освітньої траєкторії студентами, вимагає модернізації навчально-виховного процесу, удосконалення навчально-методичного забезпечення. У зв'язку з цим потребує вирішення проблема переосмислення та корекції форм, видів і засобів самостійної діяльності студентів і пошуку інноваційних технологій її організації.

Розглянемо визначення поняття «самоосвіта». На думку відомого російського нау-

ковця, вченого-педагога Антонової О.: «Самоосвіта – самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значимих освітніх цілей: задоволенні загальнокультурних запитів; пізнавальних інтересів у будь якій сфері діяльності; підвищення професійної кваліфікації тощо.»

Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості і складовою навчання її протягом життя. Вибір індивідуальної траєкторії або програми самоосвіти є прерогативою особистості, тому вона регулюється особисто суб'єктом освітньої діяльності... Джерела самоосвіти: вивчення літератури (навчальної, науково-популярної, наукової, художньої), ознайомлення із засобами інформації (газетами, журналами, радіо- і телепередачами), прослуховування публічних лекцій, відвідування музеїв, виставок, театрів, консультації фахівців, використання Інтернет-інформації тощо. Самоосвіта нерозривно пов'язана з самовихованням, оскільки вона сприяє виробленню у людини цілеспрямованості, волі в досягненні мети» [14].

У працях українських педагогів знаходимо й таке визначення цього поняття: «Самоосвіта – активна цілеспрямована пізнавальна діяльність людини, що пов'язана з пошуком і засвоєнням знань у певній галузі; цілеспрямована робота людини, у ході якої відбувається розширення і поглиблення знань, удосконалення існуючих і набуття нових навичок і умінь; освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання у стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною і систематичного навчання у стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань».

Великий тлумачний словник української мови подає дещо інакше визначення: «Самоосвіта – здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, без допомоги вчителя», що є змістовно логічним, проте дещо суперечливим щодо досліджуваної теми, оскільки ми розглядаємо роль самоосвіти студентів саме у процесі їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Сучасний російський педагог Ю. Фокін висловлює думку про некоректність вживання терміну самоосвіти в процесі здобуття суб'єктом освіти, оскільки всі завдання, що будуть опрацьовуватися самостійно вже заздалегідь обумовлені робочими планами [15].

Інші ж вчені наголошують на тому, що процес самоосвіти як важлива складова системи вищої освіти, має розвинути у студентів цілеспрямовано, на аудиторних заняттях, за допомогою і під керівництвом викладача.

Тому ми акцентуємо увагу на тому, що будемо використовувати визначення вітчизняних вчених щодо сутності змісту самоосвіти як самостійної інтелектуально-пізнавальної діяльності, яка має особистісний характер і проявляється в студентському середовищі у вигляді самостійної роботи над навчальними матеріалами.

Система роботи щодо самоосвіти формується у студентів ще протягом перших курсів навчання у ВНЗ. Достатнє оволодіння студентом навичками самоосвіти дає змогу покращити якість отримуваної освіти та засвоїти предмет у найповнішому обсязі. До того ж, студент стає активним учасником навчального процесу, а тому й відповідальність за отримані знання лягає на нього. А це, у свою чергу, формує у майбутнього фахівця навички не лише самоосвіти, й професійного пошуку, а й власної відповідальності, самостійного прийняття рішень. Після закінчення професійної підготовки, молодий фахівець переносить ці риси у свою професійну діяльність, що підвищує його конкурентоспроможність на ринку праці.

Таким чином, самоосвіті надається роль мотивувального чинника самовдосконалення та професійного зростання особистості після завершення підготовки у ВНЗ. Процес самоосвіти, що закладається в перші роки студентського життя, триває протягом всього періоду навчання і професійної діяльності, що сприяє постійному оновленню особистісних знань відповідно до наукового та технологічного розвитку. У принципах європейської освіти такий процес називається «освіта протягом всього життя». Цей процес має важливе значення для забезпечення професійного зростання спеціаліста в умовах стрімкого розвитку науково – техніч-

ного прогресу.

У педагогічній літературі самоосвіті надається роль критерію оцінювання навчальних досягнень студентів. Уміння самостійно працювати та вирішувати поставлені завдання передбачено навчальними принципами українських ВНЗ. Розробляючи матеріали певного навчального курсу, викладач розраховує на певний рівень готовності студента до самостійної роботи, а на перших курсах ще й включає спеціальні завдання для формування навичок самоосвіти. Тому, можемо підсумувати, що рівень навчальних досягнень студентів певною мірою залежатиме від належного володіння навичками самоосвіти.

Сучасна комп'ютеризація процесу освіти та все ширша інтеграція його до мережі Інтернет сприяє спрощенню набуття студентами навичок самоосвіти і швидкому обміну інформацією та науковими досягненнями. Справжню революцію в самоосвіті викликала поява Інтернету. Народилися принципово нова ефективна форма самоосвіти з використанням комп'ютера та Інтернет-технологій – це Інтернет–самоосвіта [16]. В Інтернеті інформацію з будь-якої теми можна отримати за лічені секунди. Можливості самоосвіти з використанням Інтернет–технологій надзвичайно широкі, оскільки в Інтернеті представлена інформація з усіх галузей знань. Інтернет дає можливість знайомитися з навчальною та іншою літературою в гіпермедійному варіанті; здійснювати невербальне спілкування за інтересами; мати дистанційний доступ до інформаційних ресурсів – віртуальних бібліотек, архівів, каталогів найбільших бібліотек світу.

Освітні установи ряду розвинених країн (США, Японія та ін.) нині через всесвітню мережу Інтернет надають освіту всіх рівнів, стираючи межу між освітою та самоосвітою. З численних послуг Інтернету для самоосвіти особливого значення набуває використання всесвітньої павутини (www) – системи документів, розмішених на вузлах Інтернету; електронна пошта (E-mail) – система серверів, яка дозволяє передавати електронні повідомлення від одного користувача до іншого; система IRC – служба спілкування, взаємообміну текстовими повідомленнями.

Інтернетизація освітнього простору відкрила величезні можливості для удосконалення теорії і практики самоосвіти, тому опанування методикою пошуку інформації у Інтернеті є обов'язковою умовою ефективності самоосвіти.

Впровадження новітніх інформаційних і комунікаційних технологій вимагає поглибленого аналізу переваг та недоліків використання мультимедійних комплексів у навчальному процесі. Особливої актуальності набуває дослідження методичних можливостей, що відкриваються при використанні інформаційних технологій в економічній освіті. В даний час світова тенденція передбачає перехід процесу навчання на новий технологічний рівень з обов'язковим використанням інформаційних технологій. Необхідність їх використання, особливо у викладанні економічних дисциплін, диктується кількома обставинами: фундаментальні цивілізаційні зміни переходу до нової стратегії розвитку суспільства на основі знань і перспективних високоефективних технологій; формування вимог нової моделі вищої освіти (поєднання загальноосвітньої підготовки з можливістю вивчення дисциплін на основі інноваційних технологій навчання) [16].

Висновки. Узагальнюючи досвід розробки комп'ютерних освітніх технологій, можна стверджувати, що досить високу педагогічну ефективність мають ті технології, які забезпечують діалоговий режим в процесі рішень різних пізнавальних завдань, моделювання даних та видачу індивідуальних завдань. Це дозволяє сформулювати приблизний перелік дидактичних вимог до сучасних технологій навчання. Вони повинні забезпечувати кожному студенту можливість навчатися за оптимальною, індивідуальною програмою, враховуючи у повній мірі його пізнавальні здібності, мотиви, схильності; оптимізувати зміст навчальної дисципліни; оптимізувати співвідношення теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців. Інформаційні технології є додатковим способом освіти в галузі викладання економічних дисциплін, оскільки вони підвищують якість навчання, а також скорочують час вивчення дисципліни. Отже, самоосвіті відводиться роль глобалізації

знання та швидкого взаємообміну за допомогою мережі Інтернет.

Таким чином, самоосвіта є не тільки необхідною умовою навчання студентів в процесі професійної освіти у вищих навчальних закладах. Саме на самоосвіту як складову загального освітнього процесу покладаються такі важливі функції як: спонукати студента стати активним учасником навчального процесу; виступати критерієм оцінювання навчальних досягнень студентів; виконувати функцію глобалізації знання та швидкого взаємообміну за допомогою мережі Інтернет; виступати мотивувальним чинником самовдосконалення та професійного зростання фахівця після завершення підготовки у ВНЗ; забезпечувати реалізацію принципу «освіта протягом всього життя», сприяючи при цьому постійному вдосконаленню знань відповідно до наукового та технологічного розвитку суспільства.

Все це детермінує посилення уваги до процесів, які сприяють самоосвіті. Необхідно використовувати нововведення у навчальному процесі ВНЗ, зокрема у різних формах проведення занять, особливо лекційних. На наше глибоке переконання, тільки та лекція може вважатися інноваційною, яка активізує самостійну роботу з метою розвитку пізнавальної активності студентів як у процесі підготовки до такої лекції, так і під час її проведення. Крім цього така лекція має будуватися на використанні новітніх інформаційних засобів навчання. Очевидно, що інноваційна лекція має певні переваги порівняно з традиційною. Студенти мають можливість брати активну участь в обговоренні питань лекції, стають її співавторами, оскільки ще під час підготовки ставлять викладачеві запитання, відповіді на які хочуть почути під час заняття.

За таких умов зростає рівень засвоєння навчальної інформації студентів та їх впевненість у своїх силах, розвиваються мотивація й навички самостійної пізнавальної діяльності. Отже, самостійна робота студентів є одним із провідних засобів розвитку пізнавальної самостійності студентів. Тому активізація їх самостійної роботи в умовах інноваційної лекції сприяє розвитку пізнавальної самостійності майбутніх фахівців.

Література

1. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования / М. В. Кларин. – Рига : Эксперимент, 1995. – 176 с.
2. Кремень В. Г. Образование и наука в Украине – инновационные аспекты. Стратегия. Реализация. Результаты / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
3. Чайка Г. Л. Культура делового общения менеджера: Учеб. пос. / Г. Л. Чайка. – М., 2005. – 442 с.
4. Падалка О. С. Педагогічні технології / О. С. Падалка, А. С. Нісімчук, І. О. Смолюк. – К., 1995. – 162 с.
5. Алексюк А. М. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения: Учеб. пос. / А. М. Алексюк. – К. : ИСДО, 1993. – 336 с.
6. Андрущенко В. П. Освіта на рубежі століть: філософія, методологія, практика: [монографія] / В. П. Андрущенко. – К. : Наукова думка, 2003. – 346 с.
7. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. пос. [для слухачів закл. підвищ. кваліф. системи вищ. осв.] / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
8. Згуровський М. З. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції / М. З. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2003. – № 40. – С. 5–9.
9. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти / В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
10. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
11. Беспалько В. П. Системно-методическое обучение в учебно-воспитательном процессе подготовки специалиста / В. П. Беспалько, Ю. Г. Мазур. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 5–12.
12. Селевко Г. К. Образовательные технологии: учебное пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
13. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / Козаков В. А. – К. : Высш. шк., 1990. – 150 с.
14. Антонова О. Є. Методичні рекомендації до застосування технології формування у майбутніх учителів базових знань з курсу «Педагогіка» / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомирський державний педагогічний ун-т імені Івана Франка, 2000. – 100 с.
15. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 224 с.
16. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пос. / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 219 с.

В статтю проаналізовано значення поняття «самообразование» в педагогічному аспекті і обґрунтовано його зміст в контексті навчання студентів в вищих технічних навчальних закладах. Досліджено роль самообразования в процесі професійної підготовки спеціалістів в ВНУ в сучасних умовах. Вказано напрями активізації самообразования з метою розвитку пізнавальної самостійності студентів.

Ключевые слова: самообразование, глобализация знания, подготовка специалистов, познавательная самостоятельность, профессиональная компетентность, инновационная лекция.

The concept of self-education in pedagogical aspect is highlighted and its content is substantiated in the context of student education in higher technical educational institutions. The role of self-education in the process of professional training of specialists in universities is investigated.

The trends in self-education enhancing the development of students' cognitive independence are indicated.

Keywords: self, globalization of knowledge, training, cognitive independence, professional competence, innovative lecture.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Бардасем А. В.

Надійшла до редакції 16.09.13.